

CZIGÁNY GYÖRGY (1931) Budapest

CZIGÁNY GYÖRGY

A galléros diák éveiből

(Vers és versháttér)

Ablakaink a Vérmezőre néztek: igazi füves síkságra, amely akkor mélyebben feküdt, egykori tó medrének látszott. Kettős gesztenyefasor ölelte körül, a Vár palotái, házai meredekebben magasodtak föléje, a mélység és magasság el-lentétének nagyvonalúságával. Katonatisztek lovagoltak ott körbe-körbe, 1944-ben pedig katonai repülőterként is használták. Később a háború romjaival töltötték fel. Fák, virágok, díszbokrok borítják, átkötik a sétautak kavicsfennyű pántlikái évtizedek óta. Ott nőttek fel az én gyermekeim, még anyám, apám vigyázott rájuk a játszóterek valamelyikén. Kamaszkorunkban mi, budai gimnazisták itt kutyagoltunk föl-alá, filozofálva, vitatkozva Márairól, Chestertonról, szentekről és sziporkázó iróniával szóló ateista mesterekről. Akkoriban felöltő, kabát helyett én mindig gallért viseltem, apámtól örökölt darabot, amilyenben egykor a postás járt Révfaluban... A missziós nővérek krisztinavárosi házával szemben még működött a kis órásbolt, a Rill családé. Beszélgettem néha az akkori legöregebb órással, emlékezett Kosztolányira, Máraira: azok is nála javították zsebóráikat. Nagyanyám, Sölétormos Viktória ingaórája író fiamnak, Zoltánnak lett kedves darabja. Mint minden régiség. Ami emlék, ami hírt hoz az eltűnt idő nyomába indulónak... Az óra nem járt, rég elnémultak finom harangütései. Zoli ebbe nem akart belenyugodni. Gondosan becsomagolta az órát az aznapi Népszabadság lapjai közé, és elvitte a nem tudom, hányadik Rill bácsihoz. Az esetet én költeményben tudom már csak fölidézni.

ÓRÁK, SZÍVEK

*Megnyílik a láthatatlan is
a félelemtől följazott látás
expozióiban: gyönyörködik
és retteg benne a szív öreg
óra-szerkezete. Ó, hát mit is
mérünk az időben a rugók és
finom fogaskerekek egymásba
kapaszkodó bölcseletével, mikor
csak az álló órák fülelik jól
a pulzáló égitestek lélegzetét!
Három fém pálcikán függ az arany,
az ostyányi telihold hinta-rabságra
szánt monotóniája. S mintha
barokk templom tornyocskái
volnának fölül és alul ketten,
mély barnára érett csigák,
kerek faragások. Bévül csak
a csend figyelme, a feldarabolt
végtelen elhalt lüktetése él.*

*Újságpapírba pólyáltuk nagyanyám
ingaóráját, vittük áhítattal, ám
a Krisztinaváros legöregebb
mestere csak ingatta a fejét.
Meg, meg lehet javítani, tudom,
csak hogy ennek az órának már
nem kell járnia. Hadd mutassa
hűséggel az eljövendőket,
mértén már a más időt,
amelyre nincs szavunk.*

Az ostrom heteit, a télutót s a kora tavaszi napokat nyár elejéig mi is, mint sokan, a missziós nővérek pincéjében, fáskamrából átalakított óvóhelyen éltük meg. Genovéa nővérrel, aki kedves, fiatal lány volt, sokat nevetgeltünk. Columbia nővér is derűs volt, ő a konyha főnöke lehetett, azonban az áhítat fegyelmét számomra Honoria nővér képviselte. A gyógyszerész és orgonista Alexandra nővérrel a tavaszi napokban a háztetőn szorgoskodtunk, cserepezéssel, romeltakarítással: néztük a bontakozó leveleket a fákon, amelyek nem vettek tudomást a tragédiáról, zöldelltek, mintha nem volnának még tele a romok halottakkal. Illyés írja, ami megtörténik, bármi képtelen, hamar válik természetessé: a rom is helyén van mindenütt... Megtapasztaltam a lélek túlélő képességének képtelen gyermeki ártatlanságát, erejét. Mikes Kelemen egyik levele is lehet erre példa.

Katasztrófák, balesetek: divatos filmtémáink! Ismerjük a bombatámadások torkot kiszáritó félelmén túl is az izgalom, a szenzáció kínzó örömet: a kamaszkor nem válogatós – micsoda éhség –, amikor az óvóhely falai meg-ingogtak, kialudtak a lámpák, s mellettem hangosan imádkozott valaki, belebotlottam kis barátnőm térdébe; hé! – mondta, s kacagtunk...

Mikes Rodostóból írta, Bujukálliból: „Bercsényinek két vagy három cselédje már megholt, a jezsuitájuk is utánuk ment, aki méltó pap volt. Maga is az asszonnyal hozzánk jönek lakni, mintha már közöttünk barátságosabb volna, de én nem bánom, mert a kis Zsuzsi közelebb lesz. Erre azt fogja kéd mondani: jaj! Hogy gondolkodik ilyen pestises időben az olyanról. Édes néném, amég élünk, addig csak magunkban hordozzuk a természetet, és az oldalsontunkot csak kell szeretnünk, vagy akarjuk vagy sem.” Mikes Kelemen harminchét éves, amikor halálfélelmében kamaszként nevetgél a sátrak alatt. „A való, hogy szép helyt vagyunk szállva, de az a rút nyavalya elvette minden kedvünket, és csak idétlenül nevetünk.”

Derűt egy szent életű pap, a „kamarás úr” is hozott a mi szorongattatásainknak, szenvedéseinknek napjaiba. Gyertyafénynél üde, falusi élmények, tájak által ihletett novelláit, verseit olvasta fel. Irodalmi estek az óvóhelyen! Ő volt az első élő író, akivel találkozhattam. Ostrom után neki mutattam meg verseimet, elbeszéléseimet. Ady-kötetet adott kölcsön, biztatott, s nagy komolysággal beszélgettünk a költészet dolgairól. Három évvel később letartóztatták. Szörnyű szenvedéseket élt meg az ÁVH börtönében és a váci fogházban. A Mindszenty-per V. számú vádlottja volt. Később Úny papja lett, a Pilis-, a Gerecse-hegység lankás, színes dombjai közt gyakran meglátogattam, ki-nyalogottam Úny faluba hozzá Piliscsabáról, ameddig a vonat még elvitt.

Az út mentén a kék és a sárga: napraforgótáblák égre domborodva, lábamig leérő hatalmas, fényes dombok. Messze van már mögöttem, de ha itt lubicokol fénye, hát hova lett a tó?! Mintha lebegne a levegőben, mintha elheverne az égbolt alján. A dombok magasa elérhetetlen, nem illik arrafelé nézni: nem látjuk, nem tudunk róla, jobb idelenn nézelődni. A szovjet rakétakilövő állomásról

senki nem beszél. A birkanyj az út szűk mezősávokat kínáló oldalán tétovázik, a fölívelő földek tövében. Békesség. Azok az ávos kölykök ide már nem jönnek utána, hogy tovább verjék, csúfolják a papot a „maskarája”, a reverenda helyett ráadott szűk gyermekkabátban. Már elhagytam Tinnye házait. Miklós nem emlegeti börtönnaplóját, nincs semmi panasza. Nem szól az elmúlt három esztendőről, nem mintha bármitől félne. Dehogy, örvend csak létének a pilisi dombok közt, s vígan megy, ha egyet fütytyentve vonata átrobog vele a másvilágba.

Jó gyalogolni. Tegnap még a zuglói fegyvergyár vegyeskarát kísértem zongorán, szakszervezeti ünnepség volt. Lendületesen énekelt a kórus: *A Párttal, a néppel egy az utunk...* A copfos lány a fejét is ingatja a ritmus lüktetése szerint. Ő meg egy fiatalasszony elcsábult a krisztinavárosi templom kórusába is, ott Mozart motettáját éneklik: *Ave verum corpus...* Ámulva dalolnak, a fél hanglépések közt araszolva torkuk lehetőségei szerint, változó, váratlan harmóniák sorával kerítik körbe a világot másfél perc alatt, negyvenhat taktusnyi zenével. Madrigált azért az üzemi kórusban is megszólaltattak: *a Csónakos éneket...* A mantuai karmester, Gastoldi dallamait, aki ezeket Shakespeare és Cervantes halála évében komponálta. Én meg, zongoraművész-növendékként, elmondom a szopránjaimnak, hogy Mozart ezt az utolsó motettáját a badeni kántornak írta, hálából és talán fizetségül, mert a felesége számára szállást adott. Constanze a gyógyfürdő miatt utazott oda, hiszen megint gyereket is várt. Azt nem tudhatták, hogy abban az évben, advent elején Mozart már halott lesz.

Hozom a Zeneakadémia folyosóinak illatát az ingemen, tenyeremben a lépcsőfordulók kék gömbjeinek hűse.

A kettős kanyaron túl már Úny lapul, ápolt virágoskertjei az útszéli gaznövények soraival barátságban élnek. Az árokból rám bámul kék szemével a katángkóró. Fölnyújtóznak az aszfalt gödrei fölé. Nem emlékszem rá, hogy az úton bárkivel találkoztam volna. Kutyaival, madárral se. Minden élő távolinak látszik. Viszem Miklósnak újabb verseimet. Hét éve már, hogy *A szobor árnyékában* című novellám a Zászlónk pályázatán első díjat nyert. 1946 kora őszén. Kilenccsáz évvel korábban, szeptember 24-én Gellért püspök kordéja a pesti révhez közeledett. Vatha lázadó pogányai kőzappal fogadták, a Kelen-hegyről letaszították. A jubileum alkalmával a Gellért-hegyen ünnepi szentmisét mutathatott be a hercegprímás. A szertartások végén vehettem át tőle a díjat, kezét is fogott velem. Nagy Miklós csak az Úristen kegyelmének és Schirilla ügyvéd védőbeszédeinek köszönhetette, hogy a koncepció perben nem ítélték halálra. Boldog, akár boldoggá avatják, akár nem. Vittem neki lila betűkkel a gépelt versemet. Egy Isten tudja, honnan hozzánk került csendőrségi masina jóvoltából volt gépelt példányom. A gép szabadon forgó-mozgó hengerén szorosán egymás mellett körbe-körbe az összes betű, írásjel. Kötőtűszerű mutatóval lehetett a hengert a kívánt betű irányába forgatni. Levelezőlap nagyságú táblán voltak a betűjelek, rá kellett a kötőtűvel böknöni a megfelelő kis kockára, s egy billentyű nyomkodásával kalapálni papírra a szavakat.

Nagy Miklós verseiben éreztem az Ady-költemények zenéjét. Rám inkább Babits hatott, de azért vittem neki olyan verset, amely bármely Ady-epigonnak díszére vált volna. Ilyen soppárral: „Napra nap, hétfőtől hétfőig / Egy oktav az Élet-zongorán...” Francis Jammes is inspirált: „Ó, ibolya! A nagyvilág úgy lát-e / Mint szentek ajkán elsuttogott Ave...” És egy temetés képét robogó vonat ablakából megpillantva, az ismeretlen halottról így írtam: „Az időből hanyatt kizuhant...” Hát igen – tűnődött Nagy Miklós –, szép, szép: szecesszió! Kotorászik egy rozoga íróasztalban. A falu néma, csak a madarak szakadozott csivitelése, tyúkok neszezése hallatszik be a sivár udvarról. *Emlék* című versét még 1950-ben írta, a börtönben. Évek múlva kottázta le. Most megkapom a kéziratot.

EMLÉK

Már minden szertesét dülöng
 E rázkódtatott, fülledt korban.
 A pora szállong tudómön,
 S akikkel itt összeütődöm,
 A millióknál nem lettem különb.
 De Isten volt mindig velem.
 Nem csak úgy véletlen, taláalomra,
 Amint madár száll a falombra,
 És tova röppen. Isten volt jelen,
 Mint anyám valamikor mondta.
 Nem így gondolta. Egészen más eget
 Kívánt nekem tündöklő kéken,
 És most széttépett ruhám
 Mögött csorog a veritékem.
 Ökölcsapástól megdagadt szemem,
 Vértoltjain tekint Isten reám,
 Akit régen és másképpen
 Látott és hívott az anyám.
 Ugyanegy ő, de hogy reánk találna,
 Ezernyi módon ölti a cserét.
 Így jött velem börtöncellámba,
 És derengett tőle a nyirkos sötét,
 Mint engedelmes kézilámpa
 Fényét köröttem úgy hintette szét,
 És lepihentem a dohos szalmára.
 Istent érezni különös dolog.
 Szégyelltem könnyeim. Előtte,
 Mert látni véltem, fénye mosolyog.
 Hiszen sorsunkat ő szőtte,
 És engem is örömmel alkotott...
 Vigyázva szedtem tört fogamból
 A rája tapadt véres cafatot.

Az ostromnaplóban szó van apámról is, aki nyughatatlan volt. Az egész ostromot szinte az utcán töltötte, segélycsomagok szállítását vállalta, egy légoltalmi karszalaggal igyekezett hivatalossá tenni kijárásait. A háború utolsó napjaiban érte el egy akna robbanásának szilánktömege. Amikor pincénkbe fiatal szovjet katona tört be, és lányokat keresett, dermedt csönd lett, a némaság feszültsége. Egy ifjú cselédlány vállát a pisztolyával ütögetve erőszakoskodott, s már-már állt föl vele a rémült leány. Apám átlőtt lába miatt két botra támaszkodva tudott csak járni. Hirtelen felugrott, s egyik botját magasba emelve megindult a katona felé, azt kiáltva: *Hát csak nem hagyjuk, hogy ez a gazember elvigye ezt a szegény lányt!* Harsány hangjára a némaságba dermedt emberek rémületükben sikoltozni kezdtek, iszonyú lárma támadt. A katona hagyta a lányt, s pisztolyával hadonászva kiszaladt a pincéből.

A szétszórt rend tagjaival a háború után sokáig tartották szüleim a kapcsolatot. Budán, Szikszón és szerte az országban éltek a civil élet lehetőségei közt utat kereső nővérek. Anyámat szinte rendtársuknak tekintették. A kilencvenes években még találkoztam én is a Logodi utcában Daniela nővérrel s a Daru utcában élő régiekkel, akik Nagy Miklós naplójával, kézírataival ajándékoztak meg.

Miklós örök villanyfényben élt a hideg börtönben, a reverenda helyett ráadott, diákgyerekeknek való zakóban. A gumibotozásnál fájdalmasabb, megalázóbb volt számára, amikor megsejthette, hogy karácsony van... Ugyanis az ávós kölyökkatonák illatos mákos kalácsot majszoltak előtte. Akkor már csak ténfergett az éhezéstől, és letépett körme gyógyulatlan sebeinek lázától. Az egyik katona feléje fordult a beiglivel: *Na, törj egy darabot belőle magadnak!* Az idős pap megrendült. Mielőtt a kezét nyújtotta volna, meghajolt. Ezután mozgott csak a karja. A fiúk jót mulattak ezen: *Hogyne, ez kellene a te fasiszta gyomrodba!*

A pap elnémult. Megszédült.

Valamikor Nagy Miklós halála után verset írtam róla, Úny faluról és a kis templomról, amelynek kertjében van a sírja. Oda már autóval érkeztünk családdal nyári kirándulásként. Egykori gallérja a diáknak, ki tudja, hova lett?!

SURSUM CORDA

*Nem a gumibot csapásai,
nem a gennyes gyulladás,
nem a fogóval kitépett köröm.
A vértanúság rekordjai sem.
Csak az a derű számít,
ami átjárja Úny kis templomát,
mikor a pléh-csillagos, szomorú
falu magasában egyetlen öreg-
asszonynak mondta el vasárnap
a szentbeszédet. Ketten voltak;
nénike, létezésünk nagyköveteként,
és Miklós, Jézus küldötte pap.*

*Sivárak vagyunk, romlandók: miért
ölel mégis az Úr magához minket,
szeretetre méltatlanokat?
A választ senki se érti.
De hűségünk már
elpusztíthatatlan, hiszen
értünk és gyilkosainkért
ők ketten szövetséget kötöttek
a megalázott föld felett,
hol zaj, csak a csirkék csipogása
meg a rozsdás harang érverése –
hol fehérén hallgatnak a falak.*